

*Laaja, lavea, lakea ja laakea*¹

Lisiä suomen *kj*-sanojen vaiheisiin

TERHO ITKONEN (Helsinki)

1. Suomen *laaja* ja *lavea* kuuluvat seitsemän itämerensuomalaisen sanan ryhmään, jonka vartalokonsonantisto palautuu alkuperäiseen **kj*-yhtymään. Näihin sanoihin liittyy sekä äännehistoriallisia että etymologisia pulmia. On ehkä paikallaan palauttaa mieliin (Suomen kielen etymologisen sanakirjan ja muiden lähteiden mukaan) sanojen edustus eri ims. kielissä:²

1. Sm. *aaja* (murt. *oaja*, *uaja*; vain savolaismurteissa), karjE *agja*, aun. *agju*, lyyd. *agd(e)*, *agj(e)*, vepsP *agd*, K *ag'*, *agd'*, E *agi* 'pää, ääri', vir. *ai* : gen. *aia* (Saareste 1958—63 III: 755, IV: 808) 'pukineen reunaan (paidan t. takin alareunaan, säärinauhaan) ommeltu nauha t. paula, reunaommel', liiv. *aigä* 'reuna, ääri'. Alk. **akja*.

2. Sm. *huojas* Florinuksen tuntemassa sananparressa *Huojas hoimiesten eländo mutt on työtä päätä warjelles*. Sanasta ei ole tietoja nykymurteista; Lönnrotin *huojas*-artikkeli ('lätt [att bära l. göra], lindrig [huokea], foglig, lämplig'; *h. elanto* 'lätt lefnad'; *h. hovimiesten eläntö*) voi kokonaankin palautua Florinukseen. Alk. **hökjas*.

3. Sm. *laaja* (läntisimmissä murteissa myös *lavi*, *lavja(a)*, *lavia*), karj. *loaja* (vain läntisimmissä murteissa; lainaa suomesta), vatj. *lad'd'a*, *lad'ja*, *lajja*, vir. *lai* : gen. *laia*, E (Tanning 1959: 168) *lac'a* : gen. *laja* : partit. *lak'kä*, liiv. *laigä*. Merkityksistä tarkemmin tuonnempana. Alk. **lakja*.

4. Sm. *maajas* 'makea, maukas (Luoteis-Laatokan murteet, itäisimmät ja pohjoisimmat savolaismurteet, Keski- ja Pohjois-Pohjanmaa, Peräpohja); ahne, perso (lounaismurteiden pohjoisryhmä, Ala-Satakunta); halukas, karkäs (lounaismurteiden pohjoisryhmä)', ink. *magjaz* 'niuharuokainen, ruokansa valitseva; ahne, halukas jollekin', karj. *moajas* 'makea' (vain läntisimmissä murteissa; lainaa suomesta), vatj. *mad'jaz* 'herkkusuu', Kukkosi (Posti—Suhonen

¹ Esimiehen vuosikoukousesitelmä Kotikielen Seurassa 14. maaliskuuta 1981 hiukan täydennettynä.

² Aineiston esittelyssä tässä ja jäljempänä minulle on ollut hyötyä suomen *kj*-sanojen äänneoppia ja murremaantiedettä tarkasti kuvaavasta Marja-Liisa Tuomen pro gradu -työstä (1974).

1980: 268) *magjaz* 'hyvästä ruoasta pitävä, perso makealle', vir. *maias* : gen. *maia*, E (Tanning 1959: 172) *majās* : gen. *majja*, *maĳ'kaš* : *maĳ'ka*, *maĳjaš* : *maĳ'ka* 'maukas; makeanhaluinen, perso; himokas', liiv. *maĳgaz* 'himoskas; perso makealle'. Alk. **makjas*.

5. Sm. *raaja* 'käsi t. jalka; eläimen ruhosta irrotettu jalka t. muu teuraan osa; ruho', *rawioista* 'jäsenistä, raajoista' (Raamattu 1685, 1758), *ravio* 'raaja, eläimen ruho, luuranko' (Etelä-Pohjanmaa, Ylä-Satakunta), *ravja(a)rikko* 'raajarikko' (Länsi-Uusimaa), karjP *roakie* 'eläimen takaraaja, reisi', E *roagie* 'eläimen ruhon neljännes; ravi', aun. *roagieh* 'ravia; ravakasti, nopeasti', vepsP *ragd'*, K *ragj*, *ragg'*: (*joksęb*) *ragjan* jne. '(juoksee) ravia', vatj. *rad'joa*, *rad'doa* 'hakata', vir. *raiuda*, E *ragjoma* 'hakata; pistää, haavoittaa', E (Tanning 1959: 168) *rač'a*: gen. *raja*: partit. *raĳ'ka* 'reisi; jalka, koipi; housunlahje', liiv. *raĳgà* 'lanne, lonkka, reisi, kinkku' = lpN *ruow'je* 'osa, joihin teuras paloitellaan; eläimen jäsen' (vastineita lpL, Kld., T). Alk. **rakja*.

6. Sm. *taaja* 'tiheä (lounaismurteet, lounaiset välimurteet, enimmäkseen hämäläismurteet, Peräpohja, kaakkoismurteet); harva, verkkainen, hidas, tyyni (kaakkoishämäl. murteet, Etelä- ja Keski-Pohjanmaa); harva, epävarma (Pohjois-Pohjanmaa)', *tavia* (Karjalohja, Etelä-Pohjanmaa) ~ *tavja(a)* (Sammatti, Somerniemi) 'tiheä', *toakii* ~ *toakija* ~ *tuakii* 'tiheä, sankka; jäykkä, raskas' (Laatokan Karjala, Pohjois-Karjala), *toakie* 'jäykkä, raskas liikutella' (Joutseno), *toakea* 'epämiellyttävä, kolkko' (Hyrnsalmi), 'jäykkäluontoinen' (Suomussalmi), karj.-aun. *toakie*, *toagie*, *toagei* 'tiheä' = lpN *daw'je* 'taajaan toistuva, jatkuva; taajaan synnyttävä t. poikiva; tiheä' (vastineita alueella lpU, L—T). Alk. **takja*.

7. Sm. *vaaja* '(kiinnitys)paalu, liekapuu' (eri tahoilla), 'kiila, suude' (läntisimmissä murteissa), *vavia* ~ *vavio* 'kiila' (Etelä-Pohjanmaa, Himanka), *vavja(a)* ~ *vavia* ~ *vavio* 'veneen t. kalanpyydyksen kiinnityspaalu' (lounaismurteiden itäryhmä, Länsi-Uusimaa), ink. *vākia* 'pystyyyn lyöty vaaja, paalu', karj. *voakie*, *voagie* 'liekapuu; rysän tms. tukipuu, puomipylväs', vatj. *vad'ja*, *vad'da*, Kukkosi (Posti — Suhonen 1980: 569) *vākia* 'vaaja', vir. *vai*: gen. *vaia*, E (Saareste 1958—63: III 1209) *vagi* (: gen. *vagja*), *vagja*, Helme *vaiga* ~ *vaega*, (Tanning 1959: 168) *vač'a*: gen. *vaja*: partit. *vaĳ'ka* 'kiila; paalu', liiv. *vaĳgà* 'kiila; paalu' = lpL *vuoi've* 'vaatteen t. puupinnan levennyskappale' (vastineita lpPi.). Alk. **vakja*.

2. Näiden seitsemän sanan äänneasu suomen murteissa on kolmessakin suhteessa erilainen kuin tavunloppuisen *k*:n yleisedustus soinnillisen konsonantin edellä (likvidaloppuisissa yhtymissä *kl* ja *kr*): ensinnäkin länsimurteissa tavataan *k*:n edustajana *v*:tä vokaaliutumisen sijasta, toiseksi lounaismurteissa näyttää vanhoista kirjoitustavoista ja paikannimien nykyasuistakin päätellen tavatun myös *δ*:tä, ja kolmanneksi *k*:n edustaja on vokaaliutunut paitsi

useimmissa länsimurteissa myös kaikkialla itämurteissa; odotuksenmukaisia merkkejä *k:n* säilymisestä tavataan vain *taakea*-tyyppisissä itäisissä *taaja*-sanana murreasuissa. Vokaaliumutuminen puolestaan on johtanut nimenomaan pitkään vokaaliin, ei *u:hun* tai *ü:hyn* kuten yleensä *kl-* ja *kr-*tapauksissa.

*v-*edustus rajoittuu sanoissa *raaja*, *taaja* ja *vaaja* toisaalta itäisimpiin lounaismurteisiin ja Länsi-Uudenmaan murteisiin, toisaalta Etelä-Pohjanmaan murteisiin (+ Ylä-Satakunnan pohjoisreunaan); sanasta *maajas* niitä ei tunneta ollenkaan, mutta niinpä koko sana ei ole näillä alueilla tuttu. *Laaja*-sanassa *v:*lliset asut ovat varmasti kotoperäisiä lounaismurteissa (ainakin itäryhmässä) ja niihin rajautuvissa murteissa, Etelä-Pohjanmaalla ja Ylä-Satakunnan pohjoisreunalla, mutta niitä on merkitty laajemmaltikin länsimurteista, jopa itämurteiden puolelta (Etelä-Savosta ja kaakkoismurteista). Suurimmaksi osaksi tällöin on varmasti kyseessä kirjakielen vaikutus. Lounaismurteiden perintönä vanha kirjasuomi näet omaksui *ea*-adjektiivieihin liittyneen asun *lavia*, joka *laajan* tyylivärisenä ja merkitykseltään lievästi eriytyneenä toisintona (asussa *lavea*) elää yhä nykyisessä yleiskielessä. Varmasti aitoja sitä vastoin ovat *Lavia*-paikannimet, joita tavataan runsaasti paitsi lounaismurteiden itäryhmässä, Someron seudulla ja Länsi-Uudellamaalla myös Ylä-Satakunnassa sekä Kaakkois- ja Päijät-Hämeessä, jopa perihämäläisellä alueella. (Kaakkois-Hämeessä nämä nimet ovat usein ja perihämäläisissä murteissa tavallisesti pitkävokaalisia — *Laavia-*, *Laavio-* —, mikä ehkä perustuu kontaminaatioon: *laaja* + *lavia*.) Nämä nimet voivat selittyä varhaisen lounaissuomalaisen vaikutuksen peruksi. Varsinkin Ylä-Satakunnassa ja Kaakkois-Hämeessä on tällaista vaikutusta myös murteen pohjakerrostumassa, ja Kaakkois-Hämeestä nimityyppi on voitu omaksua myös läheisille keski- ja päijäthämäläisille alueille, ainakin Päijät-Hämeeseen kaiketi uudisasutuksen mukana.

Tämä *v-*edustus (samoin kuin laajemmalti länsimurteissa *kl*, *kr*-tapauksissa tavattava *u*, *ü*) on *k:*sta tietenkin kehittynyt spiranttisen välivaiheen **ɣ* kautta. Juuri puolivokaalin vieressä *ɣ* näyttää osassa läntisimpiä murteita säilyneen myöhään, arvattavasti yhtä kauan kuin *k:n* heikkoasteisena vaihteluparina vokalienvälisessä (ja likvidan ja *k:n* jälkeisessä) asemassa. Houkuttelevalta tuntuu jatkuvasti Ojansuun oletus (1911—12: 145), että *ɣ* on muuttunut *v:*ksi ennakoartikulaation vaikutuksesta nimenomaan sellaisissa monikon taivutusmuodoissa, joissa *j:*tä seurasi *o*, ja niistä yleistynyt muihin. Saman *ɣ:n* kehittymää näyttää olleen myös lounaismurteissa tavattu *δ*, jota heijastavat eräät nimien vanhat asiakirjamuodot (esim. Kaarina 1430 *Ladialax*, Perniö n. 1440 *Ladiankallio*, Naantaln msk. 1425 *Wadhio*) ja niiden nykyiset *r*lliset ääntämykset (Naantaln *värjo*), samoin useat vanhan kirjakielen kirjoitustavat (mm. Agricola *ladhiutta* 'laajuutta', *Raadhioista* 'raajoista', Martti *wadhiotetun* 'vaajoitetun', Ganander *Waadia -dian* (*waaja*, *wawjo*) 'kijhl, wigg; cuneus'). Kuten Posti (1951: 411—413) on osoittanut, kyseessä on ilmeisesti ruotsalais-

ten rannikkomurteiden *gj* > *dj* -muutokseen perustuva substituutio.

Vokaaliutumatapausten pitkä vokaali, joka poikkeaa likvidaa edeltävästä *u*:sta tai *ü*:stä, voi perustua sekä foneettisiin että fonologisiin syihin. Syntynyt pitkä vokaali on muissa sanoissa paitsi sanassa *huojas* kvaliteetiltaan sama kuin seuraavan tavun lyhyt vokaali (nim. *a*); tässä voi nähdä takenevaa vokaali-assimilaatiota, joka ymmärrettävästi on vaikuttanut puolivokaalin yli helpommin kuin likvidan. Ehkä olennaisempaa on kuitenkin se, että sellaiset *u*:lliset muodot kuin **lauja*, **tauja* eivät olisi sopineet murteiden fonotaksiin; muissa sanoissahan ei *u*-loppuista diftongia koskaan tavata *j*:n edellä. (Vrt. että *kaula*, *kaura* yms. saattoivat liittyä kielessä ennestään olleeseen, vaikkei kovin runsasjäseniseen tyyppiin *laula-*, *säylä*, *kouru*.) Mutta kuinka sitten selittyy se, että vokaaliutumamuodot ovat ominaisia, jälleen likvidatapauksista poikkeavasti, kaikille itämurteillekin? Se ei voi perustua muinaiskarjalan säännölliseen kantaan — *k*:n odotuksenmukaiseen säilymiseen —, jonka ovat selvästikin säilyttäneet sellaiset karjalan ja inkeröisen klusiililliset muodot kuin karj. *agja*, *roakie* ~ *roagie*, *toakie* ~ *toagie*, *voakie* ~ *voagie* ja ink. *magjaz*, *vākia* (joiden vaikutukseen myös Kukkosin *vatjan magjaz*, *vākia* perustuvat).³ Merkkillinen on toisaalta useissa näissä karjalan ja inkeröismurteiden sanoista tavattava pitkän *a*:n edustaja. Rapola (1966: 206) on uumoillut sen selitykseksi kontaminaatiota, seuraavaan tapaan: »Karjalassakin on pohjoismurteissa *loaja*, *moajaš*, *roaja* 'haava' (vrt. *roajarikko* 'hoavao täütenä'), etelämpänä *roagie*, *toagie*, *voagie*, jotka ainakin osaksi ovat kontaminaation tuloksia (vrt. *-ea* > *-ia* > *-ie*).» Uskon hänen olevan oikeilla jäljillä. Mutta mille seudulle ja mihin kauteen kontaminaatio on sijoitettava? Tuskin nykyiseen karjalan kieleen; siitä antaa selvän vihjeen se, että Suomen puolellakin Laatokan rantamurteissa tavataan samantyyppinen *toakī* 'taaja, tiheä, sekava'. Rapola on sen selitykseksi kyllä ajatellut alkup. rinnakkaisjohdosta **iākeða*, mutta tuntuu mahdottomalta erottaa sitä karjalan *toakie* ~ *toagie* -asusta; kyseessä täytyy sekä Luoteis-Laatokan murteissa että Karjalassa olla muinaiskarjalan perintö. Ratkaisevasti kontaminaation muinaiskarjalaisuuteen viittaa inkeröismurteiden *vākia*, joka epäilemättä on samaa perua kuin karjalan *voakie* ~ *voagie*, vaikka vastaava muoto puuttuikin välialueelta.

Olisiko kontaminaation toiseksi osapuoleksi ajateltavia *tāja*, *vāja* -tyyppisiä muotoja sitten voitu saada länsimurteista jo muinaiskarjalaan? Jo Ojansuu (1911—12: 145) piti *loaja*, *luaja* -tyyppiä itämurteiden puolella ainakin osaksi länsimurteista tulleen lainana, *ā*:n diftongiutumisesta päätellen vieläpä varsin vanhana. Ja käsittääkseni voidaankin olettaa, että länsisuomalaisia vokaaliutumamuotoja (*raaja*, *taaja*, *vaaja*) tosiaan on ehtinyt kantautua muinaiskar-

³ Posti (1958: 20) on olettanut, että Kukkosin *magjaz*-asun *gj* perustuisi murteen omaan kantaan (vrt. toisaalta yleisvatjalaiseen tapaan *vad'd'a* 'vatja').

jalan keskusalueelle saakka, jossa ne ovat törmänneet alueen omaperäisiin *rakja, *takja, *vakja -muotoihin ja kontaminoituneet niihin. Tuloksena on ollut *rākja, *lākja, *vākja ja edelleen j:n vokaaliuduttua *rāki_a jne., josta nyky-murteiden muodot jo selittyvätkin. Savolaismurteisiin tämäntyyppiset muodot eivät kuitenkaan kotiutuneet; niissä kuten arvattavasti Viipurin seudunkin keskiaikaisessa murteessa voitti läntinen tyyppi loaja (lāja), roaja (rāja). Kiintoisa on savolaismurteiden oaja. Koska tätä sanaa ei tavata länsimurteissa, ei vokaaliutumamuotoa ole voitu saada semmoisenaan lännestä käsin; muodon pohjana on täytynyt olla muinaiskarjalainen *akja, ja se on saattanut syntyä jo jossakin muinaiskarjalan haaraumassa (Jääsken seudulla?) sellaisten rinnakkaisuusien kuin *rakja—rāja mallin mukaan ennen kuin asianomaisessa murteessa on päässyt vallalle tyyppi *rākia. Tämä omintakeinen »länsisuomalaisuus» ei näytä toisaalta enää synnyttäneen muinaiskarjalaan kontaminaatiota *ākia. Kontaminoitumalta on välttynyt myös inkeroisurteiden magjaz, joka semmoisenaan on ainoa merkki tämän sanan kj:llisten muotojen kuulumisesta muinaiskarjalaan. Kun taas muinaiskarjalan pesäseuduilla Laatokan Karjalassa ei ole säilynyt muita kontaminoitumia kuin toakī eikä säilyneestä kj-yhtymästä ole merkkiäkään (sen sijaan aina esim. roaja, voaja), kyseessä on vielä nuorempi vaikutus savolaismurteista tai Länsi-Kannakselta päin; roaja ja voaja ovat peittäneet alleen vanhemmat, karjalassa (ja inkeroisessa) vielä heijastuvat *roakī ja *voakī -asut, ja samalla on Laatokan rannoille levinnyt loaja, jota vastaava *loakie karjalastakin puuttuu. (Koko sana *lakja ei näytä kuuluneen muinaiskarjalan vanhimpaan kerrostumaan.)

3. Vain osalla kj-sanoja on itämerensuomen (ja lapin) ulkopuolelle ulottuva etymologia. Vaaja-sanaa piti Thomsen aluksi (1869: 156, 1870: 179) germaanisiperäisenä, mutta myöhemmin (1890: 235) hän esitti tälle sanalle balttilaisen etymologian, jota nykyään pidetään yleisesti hyväksyttynä: vrt. liett. vāgis, latv. vadzis 'paalu; kiila' < *uāgia. Aaja-sanan tai oikeammin sen lähisukukieliset vastineet palautti germaaniseen *agja-vartaloon (> mn. egg 'terä', nr. egg, ägg 'terävä reuna') samoin Thomsen (1890: 44). Huojas-sanalle, samoin kuin synonyymeille huojis, huokea, on germaanista lähtöä jo vuosisadan vaihteessa ehdottanut suullisesti Tunkelo. Tämän etymologian julkaisi Karsten (mm. 1902: 193—194); hänen mukaansa huojis palautuisi germ. muotoon *hōgiz (josta mn. hōgr 'helppo; mukautuva, sovinollinen; mukava, miellyttävä'), huokea taas tämän muodon vartaloopariin hōgia- ja huojas vihdoin oletettavaan rinnakkaismuotoon *hōgaz. Äänteellisesti tämä johtelu ei huojas-sanan osalta kuitenkaan tunnu luontevalta. Myöhemmin (1943: 131) Karsten katsoikin kyseessä olevan huojis-sanalle vasta suomessa kehittynyt rinnakkaismuoto. Tämä ei tietysti ole mahdotonta, mutta ehkä yksinkertaisinta on edellä esitettyyn tapaan rekonstruoida Rapolaan (1966: 206) liittyen huojas < *hōkjas; näin saa-

tajisiin tämäkin suomen muoto luontevasti johdetuksi germ. vartalosta **hōgia*-tai, jos kirjoitustapaa muutetaan uudempien käytänteiden mukaiseksi, **hōg(i)ja*-. *Maajas* ja *makea* taas näyttävät kuuluvan yhteen aivan kuten *huojas* ja *huokea*; tästä yhteenkuuluvuudesta huomautti jo Thomsen (1890: 44). *Makean* (samoin kuin *maku*-substantiivin) germaanisiperäisyyden hän kuitenkin nimenomaan kiisti suomen germaanisista lainoja käsitellessään (1869: 148, 1870: 171), eikä sitä myöhemminkään ole tohdittu vakavissaan esittää. Vasta äskettäin (1980: 134) olen koettanut Jorma Koivulehdon kanssa käymieni keskustelujen inspiroimana selittää, millä lailla *maajas* ja *makea*kin selittyisivät germaanisiksi lainoiksi. On oletettava, että germaaniseen verbivartaloon *smak*- (vrt. ruotsin *smaka*) on liittynyt ns. mahdollisuusadjektiivien johdin *-ja*. Adjektiivin maskuliinimuodosta **smakja*-z on saatu ims. **makjas* (vrt. **hōg(i)jaz* > **hōkjas*), vartalon mukautumisesta **eða*, **eðä* -adjektiiveihin **makeða* (vrt. **hōg(i)ja*- > **hōkeða*); *maku* ehkä on lähinnä tämän adjektiivin pohjalta itämerensuomessa syntynyt johdos (vrt. suhteisiin *haieka* : *haiku*, *leveä* : *levy*, *huieka* : (tuulen) *huiku* 'pureva tuuli', joissa substantiivi on levikkisuhteista päätellen adjektiivia nuorempi). Se että germ. *-k*- on saanut vastineekseen ims. yksinäisklusiiliin eikä geminaattaa, selittyy nähtävästi lainan varhaisuudesta. Vastaavanlaisia tapauksia, joista mm. Koivulehto on eri yhteyksissä huomauttanut, ovat esim. *juko* (suomen länsimurteissa), *kelppaa*- (vrt. myöhempään lainaan *helppo*), *kuve* : *kupeen* (ks. Koivulehto 1981: 178), *kyäs* : *kykään*, *muoto*, *ruoka*. Myöhemmästä lainauksesta olisi odottanut sentyyppistä tulosta kuin geminaatallinen *lattia* < germ. **flatja*-.

4. Vailla vastaavanlaista etymologiaa ovat sitä vastoin *laaja* ja samaten *raaja* ja *taaja*. *Laajan* etymologisen taustan selvittämiseksi tarkastelen nyt hiukan tämän sanan merkityksiä.

Suomen yleiskielessähän *laaja* merkitsee tavallisesti 'horisontaalissa suunnassa ulottuvaista (sekä pituudeltaan että leveydeltään)'. Tämä merkitys on yleinen murteissakin: »Laitla pitäj o nii lavi ete siel kaikki vastantulioi tun» (Kalanti); »siit pellost jäi laaja ala tiän alla» (Somero); »tämä on semmosta laviaa mailmaa tämä Loimaam puali» (Vampula); »Heikkilän talolla ol laajap pellost» (Hämeenkyrö); »kyllä se on jo laajalta tialos» (Viljakkala); »eihän tää niil lavia pitäjäs ol» (Kymi); »sitä kaskii hakattii - - kuhav vua halamet tul' luaja» (Enonkoski); »tehtiil luaja rovijo, neljä viis naesta ol' heettämässä sitä rovijoo» (Leppävirta); »laajat mehtät» (Lohtaja); »loaja pirtti; en ool loajalla liikkunu; loajat asumattomat syömmoat» (Puolanka). Erikseen huom. seuraavanlainen substantiivinen käyttö: [Lehmät saivat entisaikaan kesällä kulkea vapaasti] »laajam päällä» [ulkona aitaamattomissa metsissä ja sydänmailla], mutta »ei niitä nykyään saap panna laajaan» (Piippola). Kuten näkyy, useimmiten *laaja* esiintyy konneksioissa, joissa on puhe maa-alueen koos-

ta. Hiukan toisenlainen vivahde sanalla on kaakkoishämäläisissä murteissa; *laaja* ei tarkoita niissä horisontaalisti ulottuvaa vaan nimenomaan aukeaa, tasaista, puutonta maastoa (joskus adjektiivina mutta useimmin substantiivina): »koko maantiäl laita ol niil laajaa, ei enäh lintuu laulamah päässy» (Iitti); »ne oli laajat paikat ne peltomaat» (Pyhtää); »se [susi] tulkin siält sinne laajah päin, kun ol hakattu lakiaks siint se mettä» (Anjala); »koko laaja lennätti lunta» (Artjärvi); »ne meiläm pelot ol samas laajas [kuin naapurinkin]» (Elimäki). Tällaisesta on vähäinen harppaus 'laakea'-merkitykseen, joka puolestaan lähentelee 'matalaa'. Kummassakin seuraavassa esimerkissä on muistiinpanija käyttänyt selitteenä juuri sanaa 'matala': Lautaset ovat joko syviä tai laajoja (Hollola, Jaakko Sivula); »nii pitkält sitä loajoa» [= 'matalaa (vettä hiekkarannassa)'] (Kirvu, Lauri Hakulinen).

Toisaalta lounaismurteiden itäosassa, Someron seudulla ja Länsi-Uudellamaalla, toisaalta monin paikoin savolaismurteissa merkitys 'horisontaalisti ulottuva' tavataan sillä lailla supistuneena, että etualalla on vain pienempi horisontaali ulote; sana merkitsee siten 'leveää': »meijä rannastaki o jo simmotti lavjalt [järvi jäästä auki] et hä ruuhen kans siit päässe menemä» (Perniö); »toinen [sarka] oli lavjempa toisest pääst ja toinen keskelt soukempa» (Somerniemi); »lyhkäinen ja lavjaa kun hevosen kavjaa», sanotaan ihmisen jalasta (Nummi); »kappeet [veneet] kulukevat paremmin kul luajat» (Kangasniemi); »leiplapija ol luajempterä'nen kum piekka» (Tuusniemi), »sev viitakevvasaral luajemmalla piällä sitä [rautaa] sittet takkoon nalakuteltiin» (Sonkajärvi), »se [kapalovyö] ol' ehken kaksikymmentäviis senttijä luaja vyö» (Hankasalmi); »ne on niin onnettomal loajia nämä olokapeät» (Kajaani).

Koko liiviläis-virolais-vatjalaisella alueella tavataan suomen mukainen merkitys 'laaja (t. avara)'. Esimerkkejä virosta (Saaresten 1958—63: II 392 mukaan): *tuul viib suled laiale t. laiali* = 'tuuli hajottaa höyhenet laajalle'; *läks laia ilma* = 'lähti avaraan maailmaan'; *jäime laia taeva alla* = 'jäimme avaran taivaan alle'; *laiad riided* = 'avarat, väljät vaatteet'. Ainakin virossa ja liivissä, Ahlqvistin mukaan myös vatjassa, sanalla on sen ohella merkitys 'leveä' (suomalais-karjalais-vepsäläisellä *leveä*-sanalla ei Suomenlahden eteläpuolisissa kielimuodoissa taas ole lainkaan vastinetta). Siten voidaan esim. virossa sanoa (Saareste, mp.) *lai tänav* = 'leveä katu', *jalalai vahe* = 'jalan levyinen väli', *kämbtalai riidetükk* 'kämnenen levyinen kangaspala'.

Jo Setälä Yhteissuomalaisessa äännehistoriassaan (1890—91: 151) vertasi *laaja*-sanaa adjektiiviin *lakea*; astevaihteluteoriansa »alustavassa tiedonannossa» (1896: 12) hän piti mahdollisena, että *lakea* sisältäisi vahvan asteen yleistyksen. Kettunen (1915: 101) katsoi puolestaan näiden sanojen voivan olla pikemmin saman vartalon eri johdoksia, ja tähän tapaan on asian myöhemmin esittänyt myös Rapola (1966: 207). Jo semmoisten paralleelien kuin *maajas* ~ *makea*, *huojas* ~ *huokea* valossa tämä näyttää mahdolliselta yhdistelmältä, vaik-

ka johtosuhde kaikissakin kolmessa tapauksessa on itämerensuomen sisäiseltä kannalta poikkeuksellinen. *Lakea* on kansanomainen sana muissa suomen murteissa paitsi suurimmassa osassa savolaismurteita ja Ala-Satakunnassa, ja se tavataan myös kaikissa muissa ims. kielissä: ink. *lakki*_a, karj. *lagie*, *lagei*, lyyd. *aged*, veps. *agéd*, *aged*, vatj. *akea*, vir. *lage* : *lageda*, liiv. *la'gd̄*. Valta-merkitys suomessa on se, mikä *laaja*-sanalla on kaakkoishämäläisissä murteissa, ts. 'aukea, tasainen (tav. maasto), puuton' (adj.), 'lakeus' (subst.); enemmän tai vähemmän tavallisena se on tuttu sanan koko leviikkialueella paitsi Peräpohjaa. Esimerkkejä *a*) adjektiivisesta käytöstä: »täsä on pitkält tämmöst lakkiat maat» (Laitila); »niitä [metsikköjä] hakataan nyttenkil lakjaks» (Somerniemi); »lakkeeta maata» (Tottijärvi); »tuul sopi niin puhaltaan lakealle pellolle» (Hollola); »ei muuta kun sellast lakiaa rahkasuota» (Valkeala); »ko hakkasiit sen metsän ihan lakkeeks» (Koivisto); »lakkee meren selkä» (Vpl. Uusikirkko); »tuohaa pelto on nii lakija jot siint ei saa vee vettuo» (Hiitola); »asuu lakian nevan rannas» (Laihia); »tuola lakijalla jäällä on hylije» (Hiimanka); *b*) substantiivisesta käytöstä: »on siel lakjal jo simmossi paljai plätei» (Pertteli); »tuulee nii et lakjal viä lakin pääst» (Karjalohja), »ne [riutat] oli niitä kaikkeiv vanhempia peltoja kun_ei ollenkal lakeelle arvattu mentä» (Urajala); »lakjal käi aika kylmä tuulev viuhka» (Nurmijärvi); *lakia* 'laaja, sileä jääkenttä; (myös) laaja paikka, aukea': »tuos on ollu aita ennen, tuol syrjäs tot lakiaa» (Pyhtää); »siel tul päivääs paljo lakijaa ku kahel koneheel lyövät [niittivät heinää t. viljaa]» (Vpl. Uusikirkko); »kyl ne ol tehniel sinne notkuohe jo semmose lakija uutta niitty, jot - -» (Kirvu); »eokko läks tästä lakiaille» = 'karkuun' (Ristiina); »m_oltihin silloin Suurennevan lakiilla leikkoolla» (Ilmajoki); »lakijalta pyynti» = 'kaukana ulapalla tapahtuva hylkeenpyynti' (Kalajoki). Merkityksen 'tasainen' pohjalta selittyy myös merkitys 'sileä' (»sill_ol lakia hame», Valkeala), ja 'tasaisesta' on johdettu lisäksi merkitykseen 'lauhkea, säyseä, luonteeltaan tasainen (eläin)', joka tunnetaan 'aukean, tasaisen' ohella lounaismurteissa ja niihin rajautuvissa murteissa (Länsi-Uusimaa, Someron seutu, Turun ylämaa, Porin seutu) ja tuota perusmerkitystä tavallisempanakin Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla sekä yksinomaisena Peräpohjassa: »on lakki ko lammas» (Tl. Karjala); »on niin lakjan luan-tonen hevonen» (Somero); »hyvil lakkee elävä» (Nakkila); »lammas on lakia ja liha on makia» (sp., Kuortane); »tuo pappilan sonni oli niin lakia» (Kalajoki); »vanaha ku taivas, lakija kul lammas» (Muhos); *lakia* = 'hiljainen, rauhallinen (esim. poro)' (Salla).

Lähisukukielissä dominoi merkitys 'aukea, tasainen, puuton'; se tavataan inkeröismurteissa (Soikkola *lacīā peltoa oh hūvā kūtā*; Nirvi 1971), karjalassa (esim. Paatene *lagia nurmi* = 'lakea niitty', Suojärvi *tšakk_ei nous lagiel mäel* = 'sääksi ei nouse aukealle mäelle', Säämäjärvi *lagiel kohtal on allot suured* = 'aukealla kohdalla ovat aallot suuret'), lyydiläismurteissa (Suununsuu *agedad*

nurmed = 'lakeat niityt'; Haljärvi *hüü ajel'ti sajedane d'arveae* = 'ne ajoivat lakealle järvelle'; Kujola 1944: 189, Virtaranta 1963: 144), vepsässä (*Kaagedau piudou hüva om küntta* = 'lakealla pellolla hyvä on kyntää'; Zaitseva — Mullonen 1972: 270) ja liivissä (*lāgdā nīl* 'strauch- und baumlose Wiese'; substantiivisesti *kilā la'gdā* 'freie Fläche vor dem Dorfe'; Kettunen 1938: 180). Virossakin tämä merkitys kuultaa läpi sellaisista käyttötavoista kuin (Wiedemann 1891: 443) *lagedaks tegema* = 'flach machen, verwüsten', *lage mets* = 'Wald mit astlosen Stämmen', *lagedal, lagedale* = 'im Freien, ins Freie'. Samalta pohjalta selittyy *lage*-sanan käyttö sellaisissakin viron lauseissa kuin *loomad pääsesid lagedale* = 'eläimet pääsivät »lakealle», väljälle' (Saareste 1958—63: II 383; vrt. keskipohjalaiseen *laaja*-sanan käyttöön), *olin tänase öö lageda taeva all* = 'olin viime yön avaran taivaan alla' (mp.), *maa tehti inimestest ja hoonetest lagedaks* = 'maa tehtiin ihmisistä ja rakennuksista tyhjäksi' (Saareste 1958—63: IV 197). Vatjasta Kettunen (1915: 100) ilmoittaa merkitykset 'sileä' (adj.) ja 'tasainen paikka' (subst.); Kukkosin murteessa *sakkia* Postin mukaan (Posti—Suhonen 1980: 224) merkitsee 'tasaista, lakeaa', esim. *ko on hüvä tē, siz'on sakkia* = 'kun on hyvä tie, niin on tasainen', *meill'i sēll'oli metsäz'ühes paikkā sakkia paikka* = 'meillä siellä oli metsässä yhdessä paikkaa lakea paikka'. Myös inkeroismurteissa merkitys 'sileä' (esim. puu, lehti, tie) on tavallinen (Nirvi 1973: 246).⁴

Mainitsin, että suomen *laaja*-sanalle ei ole tiedossa itämerensuomen ulkopuolelle menevää etymologiaa. *Lakea*-sanalle sellainen sitä vastoin on esitetty; tätä sanaa on samalla pidetty jonkinlaisena rinnakkaismuotona sanakirjoissa tavattavalle adjektiiville *lakkea*, joka todellisuudessa on väärin normalistettu pohjoisten lounaismurteiden geminoituneesta muodosta *lakki* (< **lakeða*). Etymologia on Karstenin (1906: 200—201, 1943: 255), ja sen mukaan tämä *lakkea* (~ *lakea*) on germaanista lähtöä: kyseessä olisi laina oletettavasta kskand. mahdollisuusadjektiivista **flakja-*, joka olisi säännöllinen johdos verbivartalosta **flak-* < idg. **plag-* 'flach sein' (vrt. Falk—Torp 1910: I 232). Sama vartalo, alk. perusjuuren **pla-* (Pokorny: **plā-*) *g*-laajennos, elää skand.

⁴ *Lakea*-sanana merkityksestä 'aukea, tasainen, sileä' selittyy myös sen johdos *lakaista* (alk. kai 'tehdä aukeaksi, tasaiseksi') lähisukukielisine vastineineen: ink. (Nirvi 1973: 254) *läpa* 'lakaista' (siirtymä *-*aida-* verbeihin), vatj. (Kettunen 1915: 100) *sağassā* ~ *sağassā* 'tasoittaa, silittää' (L *sağassā pe'atōa* 'jyrätä pelto sileäksi', *sağassān pātā* 'silittelen päätä', I *sağassāg leipā* 'taputella leipä tasaiseksi'), vir. (Saareste 1958—63: I 425, 575, 983, II 891, III 209) *laastama* 'heinamaad, niitu pöösastest, vösast puhastama; hävitades maha raiuma [nim. metsää], liigsel määräl raiuma; lagaks tegema, hävitama, rüüstama', *kapsaid laastama* = 'kapsastest tihedalt juurika juurest lehti ära murdma'; *lagastama* 'laastama, taimestikust puhastama, laasima'. Johtosuhteeseen vrt. *oikea*: *oikaista*, *sokea*: *sokaista*, *valkea*: *valkaista*. Tämän selityksen *lakaista*-verbille on antanut jo Kettunen (1915: 100), ja sitä on pitänyt mahdollisena myös Lauri Hakulinen (1979: 272); sen sijaan Toivonen ei kumma kyllä ole kelpuuttanut sitä SKES:n *lakaista*-artikkeliin.

kielissä yhä eräissä sanoissa, sellaisissa kuin ruots. *flak* n. '(stor) yta' (Hellquist 1957 I: 218), *isflak* 'jäälautta' = norj. (*is*)*flak*, tansk. *flage* 'ein grosses und flaches Stück treibendes Eis' (Falk—Torp 1910—11: I 231) ja Karstenin mukaan myös norjan *fleke* (*flekje*) m. 'en Skive, en Flade af nogen Vidde; Fiskestim som breder sig ud oppe i Vandskorpen', jonka hän on selittänyt olevan substantivoituma (**flakjan*) vastamainitusta adjektiivivartalosta. Ruotsin *flack* mm. 'grund (om vatten); flat, slät' kuuluu samaan sanueeseen mutta keskialasaksalaisena lainana (originaalina vanhaa *flak*-vartaloa edustava keskialasaksan adj. *vlak* = nykysaksan *flach*; Hellqvist 1957 I: 217).

Karstenin konstruktio näyttää moitteettomalta ja jatkuvasti huomionarvoiselta. Setälä hyväksyikin sen ensin (1912—13: 398) empimättä ja hiukan myöhemmin (1915: 118) empien suomen *lakkea*-sanana etymologiaksi, samalla kun hän nimenomaan kiisti *lakea*-sanana johtamisen samasta lähteestä. Kettunen puolestaan piti (1915: 101) ohimennen mahdollisena myös *lakean* germaanisperäisyyttä. Toivonen sitä vastoin ei lainkaan mainitse Karstenin ehdotusta SKES:n *lakea*-artikkelissa (1955), jossa sivumuotona tulee puheeksi myös *lakkea*. Kukaties Setälä on ajatellut, ettei suomen *-k-* voi edustaa germ. *-k-*:ta; lisäksi hän (1915: 118) esittää toisenkin syyn, nim. vepsän (*aged*), liivin (*la'gdâ*) ja viron (*lage* : *-da*) d:lliset muodot, jotka hänen mukaansa eivät selittyisi alkup. *ja*-vartalosta lähdetessä. Niin kuin jo *maajas*, *makea* -sanojen etymologia osoittaa, sekä yksinäis-*k* että dentaalispirantin edustajan säilyttäneen **-eda*-sanana (vrt. veps. *maged*, vir. *mage* : *-da*, liiv. *ma'gdâ*) ja *kj*-sanana rinnakkaisuus kuitenkin ovat täysin mahdollisia. Lisäksi on ehkä syytä viitata siihen, etymologian hyväksymisen kannalta kyllä toisarvoiseen seikkaan, että germ. *flak*-vartalolla näyttää olleen myös sivumuoto **flag-* (**flaz-*). Sellaisesta johtaa Hellquist (1957 I: 217) osaksi ruotsin sanan *flaga* 'tunn skiva; flat yta' ja Falk ja Torp (1910—11 I: 231) sen norj. vastineen *flaga* (murt.) 'abgespaltene oder losgelöste Scheibe', (mnorj.) 'tünne Erdschicht'.

Jos Karstenin etymologia nyt hyväksytään *lakea*-sanalle — ja se näyttää aivan mahdolliselta —, on sama etymologia tietysti hyväksyttävä myös **lakja*-sanalle; voidaanpa sanoa, että juuri germaaninen etymologia tyydyttävästi ratkaisee sanojen oudon muodollisen suhteen. Tämä suhde selittyy aivan samoin kuin *maajas* ja *makea* -sanojen: **lakja* on saatu suoraan **flakja-* (tai **flagja-*?) vartalosta, *lakea* on levikistä päätellen jonkin verran vanhempi laina, joka on lainattaessa tai pian sen jälkeen mukautunut **eda*-adjektiiveihin. Semanttisesti yhdistelmä on kummankin adjektiivin osalta yhtä luonteva. Originaalin pohjalta on ajateltava alkumerkitystä 'som utbreder sig platt'; tästä selittyvät suoraan *lakean* valtamerkitys ja *laajan* kaakkoishämäläinen merkitys 'aukea, tasainen (maasto)', ja *laajan* yleisempään merkitykseen 'horisontaalasti ulottuvainen' on tultu siitä luontevasti. Merkitys 'leveä' puolestaan on helppomäräinen merkityksen 'laaja' edelleenkehittymä. Siihen voidaan verrata

esim. englannin sanaa *wide*, jolla on molemmat merkitykset, kun taas saksan *weit* ja ruotsin *vid* ovat pysyneet vanhemmassa merkityksessä 'laaja'. Toiseksi vertauskohdaksi sopivat useiden idg. kielten 'leveää' merkitsevät sanat: kreikan *πλατύς*, liett. *platūs*, sanskr. *pr̥thú-*. Ne perustuvat dentaaliklusiililla laajennettuun juureen, jonka jatkajia toisaalta ovat mm. lat. *planus* 'tasainen, aukea' ja mys. *feld* 'kenttä, tasanko'. Perusjuurena näissäkin tapauksissa on sama **plā-* (**pela-*) tms. kuin *g*-laajenteisessa *plāg*-juuressa. (Pokorny 1959—69 I: 805—807, 831, 833—834.)

5. *Laajan* ja *lakean* historiaa ei kuitenkaan voida pitää täysin selvitettyinä, ellei oteta vielä kantaa siihen, mikä on näiden sanojen suhde samankaikuisen ja osin samamerkityksiseen adjektiivisiin *laakea*. Tämä adjektiivi on vanhastaan tunnettu tavallisempana tai harvinaisempana useimmissa suomen murteissa, ei kuitenkaan lounaismurteissa, Turun ylämaassa ja Länsi-Uudellamaalla eikä Etelä-, Keski- eikä Pohjois-Pohjanmaalla; kai Inkerin suomalaismurteista lainautuneena se tavataan lisäksi Kukkosen vatjassa (*laakia*, Posti—Suhonen 1980: 218). Samoin kuin *lakeaa* sitä käytetään maastosta, jolloin se tarkoittaa *lakean* tavoin tasaista (ja puutonta) mutta myös (rannasta, joskus mäestä puhuen) loivaa: »laakeet rannat» (Ulvila), »kyl mar nämät jokirannat o semmost laakeet maat» (Nakkila); »laakeempaa rantaa» (Harjalvalta); »[Ahde on] »laakee» [ei jyrkkä] (Huittinen); »toi vainio nyt on kaikki laakeempaa, jota isäntä nykkiin kynti» (Längelmäki); »laakeat pellot» (Valkeala); »laakeet ja savipohjaset maat» (Keuruu); *loakea* = 'tasainen, mäetön ja metsätön (maasto)' (Äänekoski); 'laaja, avoin (järven selkä)'; »semmosella loakealla potkettiin kauvempoa» (Paltamo; virke viittaa siihen, että on kysymys pikemmin matalasta, loivasti viettävästä [rannasta]); vatj. Kukkosi *laakia* 'matala, loiva' (*la. ranta*). Tämmöiseen käyttöön liittyy vuorostaan sanan käyttö merkitsemässä yleisemmin 'loivasti viettävää' (esim. katosta; Orivesi, Ikaalinen), 'tasaista ja litteää' (kivestä; Karkku), 'tasapohjaista ja loivareunaista, »matalaa»' (astiasista: »laakeit lautasii ja syvvii» Nakkila, »laakean valin» Valkeala; »siepäs tiet luakiisuise [= liian leveäreunaisen] suahvin» Saari; huom. myös *loakia* 'leveä [esim. vene]' Taipalsaari). Sanalla on myös synonyymi *laaka*, joka tunnetaan enimmäkseen suomen murteissa. Sitä ei kai käytetä varsinaisesti tasaisesta maasta mutta kyllä loivasta, hitaasti viettävästä rannasta tai mäestä: »on niin pitkältt laakka rantta etei pääs paatil maihin» (Pyhämaa); »siin ol pitkältt semmost laakka ahdet» (Tl. Lappi); »järvässä on laaka ranta» (Virrat); »tu rantapeltto o liijakii laakaa» (Kirvu); »a sii teijjän talon kohas on luaka ranta» (Kurkijoki); »loaka mä» (Joutseno); »luaka ranta om paremp katiskampaekka ku kovi äkist syvenevä» (Mikkeli); substantiivista käyttöä: *luaka* : *luan* 'matala ranta' (Parikkala), 'matalarantainen vesi' (Sääminki), *loaka* 'laaja matala järven selkä' (Kuusamo). Muunlaista loivuutta tämä sana merkitsee

esim. seuraavanlaisissa lauseissa: »liika laaka o [ts. tuulimyllyn siivet ovat liian loivat, liian vähän kiertyvät] -- sanos mylmestar ko isä ol tuulmylly siippet tehny» (Pyhämaa); »jos se [sateenkaari] näkky sillai laakana ni ov vaa hetkellinen sare» (Harjavalta); »laakakatonen» = 'loivakattoinen' (esim. ladosta; Virrat); »paha se on liijanni luaka katto» (Nurmes). Aivan kuten *laakea*-sanaa myös *laakaa* voidaan käyttää adjektiivina matalasta astiasta ja tasaisesta, litteästä kivistä: »laaka lautanen» (Huittinen); [heitti voileipää] »laa'alla kivellä» (Lapua). Tavanomaisempaa on kuitenkin substantiivinen käyttö 'litteän tasaisen kiven' merkityksessä: *kivellaaka* (myös *laakakivi*; Huittinen); *laaka* 'kivi, joka on muodoltaan vähän lankunpätjän tapainen' (Hämeenkyrö), 'kalliosta levyinä lohkeava kivi' (Ilmajoki), 'laattamainen kivi' (Alavus), 'iso litteä kivi' (Vimpeli), 'pieni litteä kivi' (Alavieska); »moukarilla hyvästä kivistä hakkattiin laakoja» (Posio); »pesämpohja om muurattu Kursun laakoista» (Pajala). Inkeroisurteissa tavataan *laaka* (tai *laakea*) -sanaan pohjautuva adjektiivinen johdos *lācu* 'loiva' (*l. randa*; Nirvi 1973: 255).

Pitkän *ā*-nsa takia *laaka* ja *laakea* eivät voi olla lainoja ainakaan siitä originaalista, jota edellä ajateltiin *laajalle* ja *lakealle*. Varsin hyvin niihin sopivat sitä vastoin germaanisietymologiat, jotka Karsten esitti samalla kuin *lakkean* etymologian (1906: 199) ja jotka Setälä aikoinaan (1913: 397) hyväksyi molempien sanojen osalta, Toivonen SKES:ssa 1955 puolestaan *laaka*-sanan osalta (hänen kantansa *laakea*-sanaan tulee puheeksi tuonnempana). Karstenin selityksen mukaan *laaka* on laina kskand. vartalosta **lāga-* (oik. **lāga-*) ja *laakea* vuorostaan sitä vastaavasta *ia*-johdoksesta **lāgia-* (oik. **lāg(i)ja-*), joihin molempiin sisältyy vanhan 'makaamista' merkitsevän juuren ablauttoisinto (idg. **lēgh-* > germ. **lēg-* > kskand. **lāg-*; sama toisinto mm. lat. *lēs*: *lēgis*-sanassa ja ruotsin preteritin monikkomuodossa *lāgo*). Ksk. t. länsigerm. **lāga-* vartalon jatkajia ovat mr. *lāgher* 'låg, av ringa höjd; lågt liggande' ja edelleen kaikkien skandinaavisten nykykielten, friisin ja englannin 'matalaa' merkitsevät adjektiivit: ruots. *låg*, tansk., norj. *lav*, isl. *lāgr*, engl. *low*, mfriis. (de Vries 1971: 378 sub *laag*) *lēg*. Johdoksen **lāg(i)ja-* jatkaja sitä vastoin on säilynyt skand. taholla vain läntisissä kielimuodoissa, joissa sillä on alkuperäiselle läheinen verbaalinen merkitys: misl. *lāgur* 'liggande' (Noreen 1903: 261), isl. *lāgur* (Blöndal 1920—24: 515) 1) 'som kan ligge et Steds' (*skipinu var ekki lægt* = 'Skibet kunde ikke ligge der for Anker [paa Grund af Storm]'), 2) 'nærliggende', 3) 'bekvem'. Länsigermaanisissa kielissä vanha **lāg(i)ja-* (> **lāg(i)ja-*) vartalon jatkaja sen sijaan tavataan yleisesti 'matalan', joskus myös 'lakean, laakean tms.' merkityksessä: kas. (Schiller—Lübben 1875—81: II 641) *lēch*, *lece* 'niedrig', kys. (Lexer 1872—78 I: 1813) *læge* 'flach', kholl. (Verwijs—Verdam 1885—1941 IV: 58) mm. *lage*, *laech*, *lege*, *leech* 1) 'laag, vlak (van land en grond)', 2) 'laag bij den grond, laag, niet hoog', kengl. (MED 1956—: L.3 787) *leie*, *laie*, *leize*, *le* 'fallow, uncultivated' (*leie lond* = 'uncultivated land, an untilled piece

of land, open ground; also as place name'). Merkityksen kehitys 'makaavasta' sekä 'lakeaan, laakeaan' että edelleen 'matalaan' on helppo ymmärtää: sille mikä makaa eikä siis ole pystyssä, on tietysti luonteenomaista vertikaalin ulottuvuuden pienuus ja vastaavasti horisontaalin suhteellinen suuruus. Merkitysparalleelina de Vries (1971: 378) mainitsee balttilaiset adjektiivit latv. *lēzns* ja liett. *lėkštas*, joista latvian sana merkitsee 'flach, eben, nicht steil' (Mühlenbach—Endzelin 1923—32 II: 465) ja liettuan sana 1) 'flach, platt von Tellern, Schüsseln', 2) 'sanft, nicht steil (vom Abhang)' (Kurschat 1968—73: II 1299). Molemmat ovat lähtöisin idg. **lēǵh-* juuresta, lähimpänä sukulaisenaan kantaslaavin verbi **ležati* 'maata', jonka jatkaja taas on mm. yläsorbin *ležity* 'flach' (Mühlenbach—Endzelin, mp.). Kuten näkyy, suomen *laakea* ja *laaka* ovat varsin uskollisesti säilyttäneet juuri tämän tapaisen merkityksen; eräissä tapauksissa (esim. *laaka* ranta) sana taas voitaisiin korvata ruotsin *låg*-sanan merkitysvastineella *matala*.

Muodollisesti *laakean* johto **lāgia-* asusta selittyy yksinkertaisimmin niin, että sana on lainattaessa tai kohta sen jälkeen mukautunut **eða*-adjektiivien tyyppiin. Nyt viriää kuitenkin kysymys, eikö ole ajateltavissa, että samasta vartalosta ovat lainautuneet myös **lakja* ja *lakea*. Periaatteessa se on täysin mahdollista. Jos **lāg(i)ja-* vartalo on lainattaessa saanut samantyyppisen edustuksen kuin **hōg(i)ja-* (> **hōkjas*), olisi suomeen tullut **lākja-*, ja nyt voidaan hyvin ajatella, että tämän asun pitkä *a* lyheni fonotaktisista syistä, kun se vanhastaan oli konsonanttityhtymien edellä erittäin harvinainen. Täyden paralleelin koko kehitysarjalle tarjoaa sm.-karj.-veps. *malja* (< germ. **māl(i)ja*; itämerensuomessa ensin **mālja*, minkä jälkeen *lj*-yhtymän edellä tuntematon *ā* lyheni). Näin olisi tultu asuun **lakja*, ja se olisi vuorostaan vanhimmassa lainauskerrostumassa liukunut *eða*-adjektiiveihin (tuloksena **lakeða*), hiukan nuoremmassa säilynyt semmoisenaan. Semanttisesti yhdistelmä on järjestyksessä; edellä *lakea* ja *laaja*-adjektiiveille konstruoitu kantamerkitys 'som utbreder sig platt' ei suuresti-kaan poikkea siitä merkityksestä, jonka **lāg(i)ja-* vartalo on semmoisenaan periyttänyt *laakea*-sanalle. Kolmen sanan merkitysten myöhempi eriytyminen ei hämmästyttä, kun otetaan huomioon, että *lakea*, *laaja* ja *laakea* ovat levikistään päätellen eriaikaisia lainoja: *lakea* on yleisitämerensuomalainen, *laaja* rajoittuu ims. kielten länsiryhmään ja *laakea* suomeen. Ainoa hiukan epäilyttävä seikka on seuraava. Kuten edellä ilmeni, skand. *ā* **lāg(i)ja-* vartalossa palautuu alkup. **ē*-hen; riimukirjoitusten todistuksen mukaan muutos on varmasti toteutunut 200-luvulle mennessä, mutta kuten Koivulehto on huomauttanut (1978: 310—311, 1981: 364—365), *ā* tai sitä lähellä oleva ääntämys on voitu tavata jo ennemminkin. Itämerensuomeen saaduissa lainoissa on vastaavasti joko *ē* tai *ā*; *ē*-llisiä ovat vanhastaan hyväksytyt etymologioiden joukossa kaikki ne sanat, joiden levikki on yleisitämerensuomalainen (*neula*, *seula*) tai lähes yleisitämerensuomalainen (*miekka*, *lieka*; edellinen puuttuu vepsästä, jälkimmäinen liivistä).

ällisten ryhmässä on toisaalta suppealevikkisempiäkin: *lieko* (vain suomen länsimurt.), *liekko* (vain sm., ks. viitettä s. 135), *rievä* (vain suomessa), *mööti* (vain virossa). ä-llisten sanojen, siis myöhempään kerrostumaan kuuluvien joukosta ei sen sijaan ole näihin asti tunnettu yhtään sellaista, joka olisi ehtinyt levitä koko itämerensuomalaisten kielten alueelle. Esim. *saatto* 'ruko' -sanan aluetta ovat suomen itäisimmät murteet, karjala, vepsä, vatja ja murteittain viro, *raaka*-sanan aluetta suomi, karjala, vepsä, vatja ja viro (vatjassa ja virossa kai kuitenkin sm. lainana), ja *vaa'as* (alkuaan 'aaltoa' merkinnyt sana) tunnetaan vain vienankarjalaisissa runoissa. Pitkä-*a*-llisesta originaalista juontuva *malja* taas rajoittuu suomeen, karjalaan ja vepsään. Erityisesti *lakea* yleisitämerensuomalaisine levikkeineen tuntuisi rikkovan tätä tähänastista kokonaiskuvaa. Kuva kuitenkin muuttuu, jos Koivulehdon äskettäisten selitysten mukaan (1978: 310—311, 1981: 339—341, 343—348) hyväksytään ä-llisesta originaalista lähteneiden sanojen joukkoon myös yleisitämerensuomalaiset *paha* ja *paljas*. *Lakea* sijoittuisi niiden seuraan luontevasti.⁵

On tuskin löydettävissä kriteeriä, jonka avulla voitaisiin sitovasti ratkaista, kumpi alkuperä *laajaa* ja *lakeaa* etymologioitaessa on pantava etusijaan: Karstenin **flakja*- vai tässä ehdottamani **lāg(i)ja*-. Sen verran vain on ilmeistä, että nämä kaksi sanaa tosiaan ovat germaanista lähtöä. *Laakea* ja *laaka* -sanojen osalta Karstenin selitys tietenkin pysyy voimassa. Täysin varmaa ei tosin ole sekään, että *laakea* perustuisi suoraan germ. johdokseen **lāg(i)ja*-; se voi olla myös suomessa *laaka*-sanan pohjalta syntynyt johdos, vaikka *a*-vartaloiseen adjektiiviin perustuvat *ea*, *eä* -johdot ovatkin harvinaisia (vrt. *lauhea* ← *lauha*, *nuoskea* ← *nuoska* adj. ja subst.). Tällaiseksi johdokseksi sitä näyttää ajatelleen ainakin Toivonen (SKES 1955 sub *laaka*). Suomessa joko *laaka*- tai *laakea*-sanan pohjalta syntyneeksi selittyvät ainakin näiden sanojen osittaiset synonyymit *laakka* ja *laakko*. Näistä *laakka* tunnetaan kaakkoishämäläisissä murteissa ja niihin rajautuvissa Päijät-Hämeen murteissa; kuten *laaja* ja *laakea* se merkitsee tavallisimmin 'loivaa (esim. rantaa, mäkeä, kattoa)' tai 'matalaa ja leveää (astiaa, tasapohjaista venettä)'. Se on syntynyt ehkä sarjasiirtymän kautta, hankalan astevaihtelusuhteen *laaka* : *laa'an* eliminoimiseksi; vrt. myös semmoisiin rinnakkaisuuksiin kuin *pönkä* ~ *pönkkä*, *raakua* ~ *raakkua*. *Laakko* (Länsi-Uudellamaalla *laakkoo* < **lākkoi*) on ennen kaikkea länsiusmaalaisten, perihämäläisten ja peräpohjalaisten murteiden sana; suhteeseen *laaka* : *laakko* vrt.

⁵ *Paha*-sanan (< germ. **bāga*-) lyhyt *a* muuten osoittaa, että germ. **ā*:n (< **ē*) substituointi lyhyellä *a*:lla ei välttämättä rajoitu tapauksiin, joissa tätä vokaalia seuraa konsonanttityhtymä. Samanlaisia ensi näkemältä odotuksenvastaisia lyhyt-*a*-llisia tapauksia näyttää germaanisten lainojen joukossa olevan muutamia muitakin: *kapiro* < germ. **gā-þ(i)ja*- (Posti 1981: 9), *havas* < germ. **hābaz* (Koivulehto 1981: 336), *laho* < germ. **lāgō* (Koivulehto 1981: 338). Koivulehto (1981: 336) on tämmöisten tapausten selitykseksi muistuttanut siitä, että pitkä *a* ei itämerensuomessa ole kovin vanhaa perua ja että sen distribuutio on aluksi ollut rajallinen.

juopa : *juoppo*, suhteeseen *laakea* : *laakko* esim. *aukea* : *aukko*, *soikea* : *soikko*. Tämä sana merkitsee samoin 'loivasti kaltevaa (rantaa, mäkeä, kattoa, pohtimen reunaa)', joskus myös 'tasaista, laakeaa' (varsinkin maastoa; Urjalassa jopa: »vihlaskoivussa täytyy olla leveet laakot lehlet»), 'loivasti kaarevaa (kuun sirppiä)' (Lohja), 'leveää ja tukevaa (venettä)' (Vanaja), 'matalaa (kottaa)' (Pello). Astiasta puhuttaessa *laakko* ainakin Länsi-Uudellamaalla tarkoittaa suuta kohti levenevää (ei välttämättä matalaa); siten esim. vesisanko voi olla *laakko*: »Toi ämpäri on niin laakko [selitetty: päältä leveämpi kuin pohjasta] et siit läikkyy vesi kantajes pitkin teitä» (Vihti; samanlainen tieto Pusulasta). Sana on voinut myös substantivoitua merkitsemään '(soikeaa) matalaa puuastiaa' (Virrat, Ruovesi), '(lehmän) syöttökaukaloa' (Ruovesi). Toisaalta 'loivasti kaarevan', toisaalta 'laakean' merkitykseen pohjautuu yhdyssana *laakkosarvi*, joka perihämäläisissä murteissa merkitsee 'leveäsarvista' (adj.), Peräpohjassa 'laajalle kaartuvaa poronsarvea' tai 'poroa, jolla on sellaiset sarvet'.⁶

Laaka-sanan johdoksia ei sitä vastoin voine olla verbi *laantua*, kuten Toivonen (SKES 1955 s.v.) ja Räisänen (1972: 163) ovat ajatelleet. Tämä sana näyttää vanhastaan kuuluneen toisaalta Ylä-Satakunnan, toisaalta Pohjois-Pohjanmaan, Kainuun ja Peräpohjan murteisiin, ja sen lähtökohtana on ilmeisesti ollut *lakata*-verbin konsonanttivartaloisen taivutus *laata* : 2. partis. *laannul*, joka on muodostunut eräissä läntisimmissä murteissa heikkoasteisen vokaalivartalon *lakaa*- (< **lakkaiða*-) rinnalle ex anal. *maata* : *makaan*. Kun tämä *laata* merkitsi suunnilleen samaa kuin translatiiviverbit *hiljetä*, *heiketä* yms., se saattoi nyt saada rinnalleen *-ntu*-vartaloisen parin *laantua* sellaisten sanojen kuin *hiljentyä*, *heikentyä* mallin mukaan.

6. Lopuksi ottaisin vielä puheeksi ne kaksi *kj*-sanaa, jotka edellä esitetyn jälkeen näyttävät yhä jääneen vaille etymologiaa: *taaja* ja *raaja*. Sen valossa, mitä tähän asti on ilmennyt, näyttää houkuttevalta johtaa nekin germaaniselta taholta.

⁶ Osa *laakko*-sanan merkityksistä on silmään pistävän samanlaisia kuin adjektiivin *liekko* merkitykset. Tämä sana tunnetaan laajalti suomen murteissa, ei tosin lounaismurteissa, lounaisissa välimurteissa eikä Peräpohjassa. Aivan kuten *laakko* Länsi-Uudellamaalla merkitsee *liekko* laajalti varsinkin hämäläismurteissa 'suuta kohti levenevää (astiaa)'. Tähän merkitykseen liittyvät läheisesti 'helmaa kohti levenevä (hame)' ja 'ylöspäin levenevä (lato, auma)' (jälkimmäinen merkitys varsinkin Päijät-Hämeessä ja Keski-Suomessa). *Laakon* tavoin *liekko* voi merkitä myös 'leveäpohjaista, matalaa (venettä)' (Sysmä) ja '(loivasti) kaltevaa (pohtimen etusyrjää)' (Karvia, Sääminki). Muita merkityksiä ovat mm. 'rumpua kohti ulkoapäin katsoen syvenevä (kärrynpyörä)' (savolaismurteissa) ja 'vinoksi leikattu, toiselta syrjältään venyvä (kankaan syrjä)' (Keski-Pohjanmaalla). Kaikki merkitykset ovat johdettavissa perusmerkityksestä 'laakea', ja ne vahvistavat oikeaksi Wiklundin (1911: 225) esittämän oletuksen, että kyseessä on ennen *e* > *ä* -muutosta saatu laina skand. **läga*-vartalon edeltäjästä. Tämän lainan odotuksen mukainen asu olisi oikeastaan **lieka*; se on syrjäytynyt *-kko*-johdoksen tieltä, jotta homonymialta toisen *lieka*-sanan kanssa välttyttäisiin.

Indogermaanisissa kielissä on ollut juuri (*s*)*teg-* 'peittää', jonka *ja*-johdos elää mm. ruotsin verbissä *täcka* (< germ. **þakjan*; Hellquist 1957: II 1263). Samanlainen johdos on periaatteessa voinut esiintyä myös adjektiivina: **þakja-* 'peittävä'. Olisiko itämerensuomen **takja* tällaista lähtöä? Taaja, tiheä (esim. kudonnainen, kasvusto, aita) on siinä mielessä 'peittävä', että siinä on mahdollisimman pienet raot; vertauksen vuoksi voidaan mainita, että samasta juuresta lähtöisin olevalla kreikan verbillä *στέγω* on johdos (Frisk 1960—72: II 780) *στεγνός*, joka merkitsee vähän toiselta kannalta raotonta, nim. 'tiivistä, vedenpitävää'. 'Tiivis' ja 'tiheä' -merkitykset ovat lähekkäiset. Esim. saksan *dicht* ja ruotsin *tät* merkitsevät molempia, ja 'kompaktin' mielikuvaan, joka kumpaakin yhdistää, liittyy vielä sellainenkin *taaja*-sanan merkitys kuin 'jykevä, kookas, raskas'.

Idg. taholla on myös juuri **reg-* 'ojentaa, ohjata, ulottaa', jonka jatkajia ovat Pokornyn mukaan (1959: 854—857) mm. muinaisint. *íjyati* 'streckt sich, eilt (von Pferden)', avestan *raz-* 'richten, gerade richten, ordnen', kreikan *ῥέγω* 'recke', latinan *regō* 'gerade richten, lenken, herrschen' ja muinaisiirin *reg-*, *rig-* 'ausstrecken, z. B. die Hand'. Saman juuren *-ja*-johdos on ruotsin *räcka* 'ojentaa' (< germ. **rakja-*; Hellquist 1957 II: 866). Ruotsin *raka* 'ajaa partaa' on yhdistetty samaan juureen; Hellquistin selityksen mukaan (1957 II: 812) se viittaa parranajoa varten ojennettuun käteen. Jälleen voidaan konstruoida nominijohdos **rakja-* 'ojennettavissa oleva (esim. käsi)'. Jos ims. **rakja* on tällaisesta peräisin, se olisi siis alkuaan tarkoittanut suunnilleen ojossa olevaa kättä. *Raajan* nykysuomalaisena synonyyminähan varsinkin leikkipuheessa tavataan myös *ulotin*. Sen idea on hyvin samantapainen; kukaties ne germaanit, jotka itämerensuomalaisten kanssa tulivat tekemisiin, käyttivät **rakja*-johdosta vähän samaan tapaan tyyliäritteisesti kuin me nykysuomalaiset 'ulotinta'. Laina kuuluisi varsin vanhaan itämerensuomen germaanisten lainojen kerrostumaan, kuten osoittaa siitä lappiin omaksutun *ruow'je*-sanan äänneasu (*uo* vastaamassa ims. ensi tavun *a*:ta).

Jos nyt lopuksi esittämäni arvelut osuvat oikeaan, niin itämerensuomen seitsemästä *kj*-sanasta ei ainoakaan ole omaperäinen. Koko konsonanttityhtymä on omaksuttu kantasuomen fonotaksiin balttilaisten ja germaanisten lainasanojen mukana, ja siihen sen ekspansio toisaalta näyttää pysähtyneenkin. Uudempia *kj*-sanoja ei itämerensuomeen ole enää syntynyt.

LÄHTEET

- BLÖNDAL, SIGFÚS 1920—24: Islandsk-dansk Ordbog. Reykjavík.
- FALK, H. S. — TORP, ALF 1910—11: Norwegisch-dänisches etymologisches Wörterbuch I—II. Heidelberg.
- FRISK, HJALMAR 1960—72: Griechisches etymologisches Wörterbuch I—III. Heidelberg.
- HAKULINEN, LAURI 1979: Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Keuruu.
- HELLQUIST, ELOF 1957: Svensk etymologisk ordbok I—II. Tredje upplagan. Malmö.
- ITKONEN, TERHO 1980: Om ursprunget till finskans *laittaa*. — Festskrift till Carl-Eric Thors 8. 6. 1980. Studier i nordisk filologi 62 s. 117—140. Ekenäs.
- KARSTEN, T. E. 1902: Germanisches im finnischen. — Finnisch-ugrische Forschungen 2 s. 192—198. Helsinki.
- 1905: Nordiska ord belysta af finska: smärre språkhistoriska bidrag. — Arkiv för nordisk filologi 22 s. 175—205. Lund.
- 1943: Finnar och germaner. — Folkmålsstudier 9, 10. Helsingfors.
- KETTUNEN, LAURI 1915: Suomen sanoista *lakea*, *laaja* ja *lavia*. — Virittäjä 19 s. 99—101.
- 1938: Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung. Lexica Societatis Fenno-ugricae 5. Helsinki.
- KOIVULEHTO, JORMA 1978: Thomas L. Markey, Germanic Dialect Grouping and the Position of Ingvæonic. [Arv.] — Neuphilologische Mitteilungen 79 s. 307—313. Helsinki.
- 1981: Reflexe des germ. /ē¹/ im Finnischen und die Datierung der germanisch-finnischen Lehnbeziehungen. — Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 103 s. 167—203, 333—376. Tübingen.
- KUJOLA, JUHO 1944: Lyydiläismurteiden sanakirja. Lexica Societatis Fenno-ugricae 9. Helsinki.
- KURCHAT, FRIEDRICH 1968—73: Litauisch-deutsches Wörterbuch I—IV. Göttingen.
- LEXER, MATTHIAS 1872—78: Mittelhochdeutsches Handwörterbuch I—III. Leipzig.
- MED 1956— = HANS KURATH — SHERMAN M. KUHN — JOHN REIDY Middle English Dictionary. Ann Arbor.
- MÜHLENBACH, K. — ENDZELIN, J. 1923—32: Latviešu valodas vārdnīcā — Lettisch-deutsches Wörterbuch I—IV. Rīgā.
- NIRVI, R. E. 1971: Inkeröismurteiden sanakirja. Lexica Societatis Fenno-ugricae 18. Helsinki.
- OJANSUU, HEIKKI 1911—12: Beiträge zur konsonantenlehre der finnischen Sprache. — Finnisch-ugrische Forschungen 11 s. 141—157. Helsinki.
- POKORNY, JULIUS 1959—69: Indogermanisches etymologisches Wörterbuch I—II. Bern.
- POSTI, LAURI 1951: Suomen murteiden äännehistorian kysymyksiä. — Virittäjä 55 s. 407—416.
- 1958: Zur Geschichte des Wandels *k > tš* im Wotischen. — Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja 60: 8. Helsinki.
- 1981: Über einige Bezeichnungen der Gaben der Braut. — Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja 77: 1. Helsinki.
- POSTI, LAURI — SUHONEN, SEPPO 1980: Vatjan kielen Kukkosin murteen sanakirja. Lexica Societatis Fenno-ugricae 19. Helsinki.
- RAPOLA, MARTTI 1966: Suomen kielen äännehistorian luennot. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 283. Helsinki.
- RÄISÄNEN, ALPO 1972: Kainuun murteiden äännehistoria I: vokaalisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 307. Helsinki.
- SAARESTE, ANDRUS 1958—63: Eesti keele mõisteline sõnaraamat I—IV. Stockholm.
- SCHILLER, KARL — LÜBBEN, AUGUST 1875—81: Mittelniederdeutsches Wörterbuch I—VI. Bremen.
- SETÄLÄ, E. N. 1890—91: Yhteissuomalainen äännehistoria. Helsinki.
- 1896: Über quantitätswechsel im finnisch-ugrischen: vorläufige mitteilung. — Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja 14: 3. Helsinki.
- 1912—13: Bibliographisches verzeichnis der in der literatur behandelten äl-

- teren germanischen bestandteile in den ostseefinnischen sprachen. — Fin-
nisch-ugrische Forschungen 13 s. 345—475. Helsinki.
- SETÄLÄ, E. N. 1915: Reunamuistutuksia. — Virittäjä 19 s. 117—121.
- SKES = Suomen kielen etymologinen sanakirja.
- TANNING, S. 1959: Lõuna-cesti rača 'reis' ja selle tuletised. Emakeele Seltsi Aastaraamat
4 s. 168—172. Tallinn.
- THOMSEN, VILHELM 1869: Den gotiske sprogklassens indflydelse på den finske: en sproghis-
torisk undersøgelse. København.
- 1870: Über den Einfluss der germanischen Sprachen auf die finnisch-lappi-
schen: eine sprachgeschichtliche Untersuchung. Halle.
- 1890: Beröringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog: en
sproghistorisk Undersøgelse. København.
- TUOMI, MARJA-LIISA 1974: Suomen kielen *kj*-sanojen äännehistoriaa ja murremaantie-
dettä. Pro gradu -työ. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- VERWIJS, E. — VERDAM, J. 1885—1941: Middernederlandsch woordenboek. 's-Graven-
hage.
- WIEDEMANN, FERDINAND 1891: Ehstnisch-deutsches Wörterbuch. Zweite vermehrte Auf-
lage. St. Petersburg.
- WIKLUND, K. B. 1911: Zur kenntnis der ältesten germanischen lehnwörter im finnischen
und lappischen. — Le Monde Oriental 5 s. 217—252. Uppsala.
- VIRTARANTA, PERTTI 1963—76: Lyydiläisiä tekstejä I—IV. Suomalais-ugrilaisen Seuran
toimituksia 129—132. Helsinki.
- DE VRIES, JAN 1971: Nederlands etymologisch woordenboek. Leiden.
- ZAITSEVA, M. I. — MULLONEN, M. I. 1972: Slovar' vepsskogo jazyka. Leningrad.

Zur Geschichte der finnischen *kj*-Wörter

TERHO ITKONEN (Helsinki)

Im Ostseefinnischen begegnen insgesamt sieben Wörter, in deren Stammkonsonantismus die Verbindung *kj* steht: fi. *aaaja* 'Ende, Grenze' (< **akja*), (veralt.) *huojas* 'leicht' (< **hökjas*), *laaja* 'weit, breit' (< **lakja*), *maajas* 'süß, wohlschmeckend; gierig, lüstern; gewillt, begierig' (< **makjas*), *raaja* 'Arm od. Bein, Extremität; Körper' (< **rakja*), *taaja* 'dicht; steif, schwer; spärlich, langsam, gemächlich, windstill' (< **takja*) und *vaaja* '(Anbinde)pflock; Keil' (< **vakja*) mit ihren Entsprechungen in den nahverwandten Sprachen. Die Lautgestalt dieser Wörter weicht von der üblichen Vertretung des Klusils und des stimmhaften Konsonanten (*l, r*) darin ab, dass das *k* ausser in den finnischen Westdialekten auch in allen Ostdialekten vokalisiert ist; die einzige Ausnahme bildet die Vertretung des Wortes *taaja* in den östlichsten Dialekten (*k* ist erhalten und davor steht ein Diphthong, der auf einen langen Vokal

zurückgeht: *toakii, toakea*). Aufgrund der Vertretung einiger Wörter im Karelischen (*roakie, toakie, voakie*) und Ingrischen (*vāki, a*) kommt der Verf. zu dem Schluss, dass das *k* in der frühesten Entwicklungsphase der Ostdialekte, im Altkarelischen, noch erhalten war. Kar. *agja* und ingr. *magjaz* haben den ursprünglichen Stand des Altkarelischen bewahrt, wo der vor dem *k* stehende Vokal kurz war; der heute in den Wörtern kar. *roakie, toakie* (= fi. *toakii*), *voakie*, ingr. *vāki, a* begehende lange Vokal beruht auf der im Altkarelischen vor sich gegangenen Kontamination der westfinnischen Formen (z. B. *tāja*) und des ältesten Standes im Altkarelischen (**takja*). Die vokalisiert Formen der finnischen Ostdialekte *oaja, loaja, moajas, roaja, toaja* und *voaja* beruhen wiederum auf altem direktem Einfluss der Westdialekte.

Unter den *kj*-Wörtern ist *vaaja* als baltisches Lehnwort nachgewiesen worden (~

lit. *vāgis*, lett. *vadzis*; Thomsen 1890) und *aaja* und *huojas* sind als germanische Entlehnungen erkannt worden: *aaja* < **agja* (vgl. awn. *egg* 'Schneide'; Thomsen 1890), *huojas* < **hōg(i)ja-* (vgl. awn. *hōgr* 'leicht'; diese Idee äusserte Tunkelo um die Jahrhundertwende). Kürzlich (1980) hat Verf. Beweise dafür geliefert, dass *maajas* ebenso wie *makea* 'süss', das einen anderen Worttypus vertritt, ebenfalls germanische Lehnwörter sind (< germ. **smakja-*). Noch keine allgemein anerkannte Etymologie haben dagegen *laaja*, *taaja* und *raaja*. Im Zusammenhang mit dem Wort *laaja* erinnert Verf. an jene Lehnetymologie, die Karsten 1905 für das Wort *lakea* 'offen, eben (Gelände), baumlos (Adj.); Ebene (Subst.)' vorgelegt hat bzw. richtiger für dessen in den Wörterbüchern stehende Parallelförm *lakkea*: < germ. **flakja-* (Ableitung vom Verbalstamm *flak-* 'flach sein'; vgl. schw. *flak* '[grosse] Fläche', schw., norw. *isflak* 'Eisscholle', norw. *flek[j]e* 'en Skive, en Flade af nogen Vidde'). *Laaja* scheint nun eine ähnliche Parallelförm zu diesem *lakea* zu sein wie *maajas* zu *makea*, wodurch auch diese Etymologie geklärt wäre. Hinsichtlich der Bedeutungen erklärt sich sowohl *laaja* als auch *lakea* aus der ursprünglichen Bedeutung 'etwas, das sich flach ausbreitet'.

Im Finnischen existiert auch das Adjek-

tiv *laakea* 'flach (von Gelände, Ufer u. dgl.)'. Hier liegt sichtlich eine germanische Entlehnung vor (< **lāg(i)ja-*; vgl. mnd. *lêch*, *lege* 'niedrig', mhd. *læge* 'flach'), wie bereits Karsten (1905) vorgeschlagen hat. Verf. weist darauf hin, dass im Prinzip kein Hinderungsgrund vorliegt, *laaja* und *lakea* nicht vom gleichen Original herzuleiten; zur Kürzung des langen Vokals (germ. **lāg(i)ja-* > osfi. **lakja* > *laaja*) vgl. germ. **māl(i)ja* > osfi. *malja* 'Schale'. Ob dieser Ableitung oder dem von Karsten vorgeschlagenen Original **flakja-* der Vorrang gebührt, lässt sich schwer entscheiden.

Abschliessend stellt Verf. fest, dass auch *taaja* und *raaja* auf das Germanische zurückgeführt werden können: *taaja* < **takja* < germ. **þakja-* (eine Ableitung von der Wurzel *þak-* 'decken'; semantisch vgl. gr. *στεγνός* '[wasser]dicht' von derselben Wurzel); *raaja* < **rakja* < germ. **rakja-* (eine Ableitung von der Wurzel **rak-* 'reichen'; vgl. schw. *räcka* 'reichen [z. B. die Hand]'). Falls dies zutrifft, ist kein einziges der *kj*-Wörter im Osfi. autochthon; die ganze Konsonantenverbindung gelangte mit baltischen und germanischen Lehnwörtern in die Phonotaktik des Urfinnischen. Damit hörte ihre Expansion dann auch auf: neue *kj*-Wörter sind seitdem nicht entstanden.